

La impura depuració a la segona ensenyança.

Unes mostres de Menorca

Andreu Murillo i Tudurí

Mestre d'escola jubilat i Llicenciat en Història Moderna i Contemporània

Basaré el meu escrit en els informes d'una part del personal docent, destinat a l'Institut de Segona Ensenyança de Maó (abril-maig de 1939) dels quals en va prendre la mida i en va informar l'agent de policia Miguel Mercadal Olives, per ordre de la Delegació militar d'Ordre Públic (que substituïa temporalment la Delegació del Govern a Menorca), i que varen ser tramesos a la "Comisión Depuradora de 2ª Enseñanza de Baleares" de la qual n'era president Bartolomé Bosch Sansó, prevere, catedràtic de llatí i director de l'Institut Ramon Llull de Palma de Mallorca.

Amb aclariments i comentaris d'Andreu Murillo i Tudurí, alumne vulgar segons es desprèn del seu "Libro de Calificación Escolar" expedit el 15 de maig de 1941, a l'Institut de Maó i tancat el 13 d'octubre de 1948 a la Universitat de Barcelona.

L'agent de policia era natural i veí de Maó on havia retornat d'incògnit el 20 de juliol de 1936 per haver-se trobat incòmode a la comissaria de Barcelona on estava destinat. Va romandre al domicili familiar acuradament camuflat fins que s'acabà la guerra. Naturalment que coneixia els professors i professores dels quals va informar i no hi ha dubte que en tenia una opinió que l'amable lector interpretarà d'acord amb el seu superior saber i entendre. Els originals varen ser consultats a l'Arxiu Històric de Maó, Secció Delegació del Govern núm. 194.

S'ha d'observar la confusió que ofereix el vocabulari polític del nou règim al qual els agents de policia de Maó de la immediata postguerra

no estaven acostumats perquè la majoria, encara que costi de creure, havien estat al servei de les autoritats republicanes a Maó mateix. "El G.M.N." (El Glorioso Movimiento Nacional) és una confusió molt generalitzada amb el "G.A.N." (Glorioso Alzamiento Nacional) que eren el nom estàndard de la sublevació militar del 17 i del 19 de juliol de 1936 -que oficialment sempre fou atribuïda al 18 de juliol-, i que era la fita del "abans" i el "després" de l'esclat de la guerra. El Movimiento Nacional era el nom oficialment donat al contingut ideològic del nou règim, que teòricament dimanava de la doctrina de "Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.", com a partit únic al servei d'un estat totalitari; de tota manera la confusió entre "alzamiento" i "movimiento" va ser moneda corrent per molt temps i per a moltes persones que actuaven dins la burocràcia del

moment. En el vocabulari del bàndol guanyador els republicans eren "rojos" i "marxistas" incloent-hi com a tals, fins i tot els anarquistes, i tota mena de republicans gens sospitosos de socialisme o comunisme. Mentre nosaltres ens dèiem "leales" i els mallorquins, per exemple, eren dels "rebeldes". I ells, els del costat vencedor, eren per a si mateixos "nacionales" i per una corrupció literal se'ls anomenava també "nacionalistas" i per distingir determinada accepció, els informants fan servir l'afegit dels adjectius "disgregantes" i "separatistas" quan es refereixen als partits catalanistes, basquistes, galleguistes, etc., però el major embolic mental arriba al paroxisme amb la qüestió de la positura dels informants respecte de la "Institución Libre de Enseñanza" que la policia entenia amb inclinació per l'establiment de la llibertat d'ensenyança, cosa que se devia suposar per part dels informadors com una cosa nefasta i no dubten de què, si es tractava de "rojos" o influïts per ells, bé la devien desitjar, quan qui més desitjaven la llibertat d'ensenyança -si més no tal com ells l'entenien- eren els membres dels ordes religiosos a qui havia estat prohibit d'exercir-la.

La construcció social de la realitat la fareu vosaltres, benvolguts lectors, perquè al cap i a la fi no hi ha més que dos autors dels textos: el policia i un servidor.

S'ha d'advertir que només consten en aquest treball uns pocs professors, dels quals n'hi ha tres que no vaig conèixer. Es nota en el meu text, perquè la meua data d'ingrés a l'Institut és de 1941.

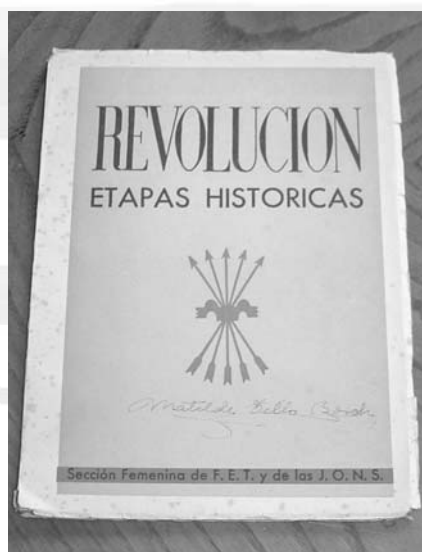

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

EMILIANO CASTAÑOS FERNÁNDEZ

Catedrático de Historia Natural. Conducta profesional buena. Conducta moral intachable; antes no era religioso, sino ateo, hoy practica la religión católica. Al parecer no formó parte de ninguna asociación secreta, si bien su manera de pensar era paralela a la de éstas. Actuaciones políticas no se le conocen, si bien antes del Movimiento simpatizaba con los partidos de izquierda, y se han recogido rumores de si habrá pertenecido al partido socialista, extremo que no ha podido ser comprobado y que tal vez conste en la declaración jurada. Que simpatizaba con dichos partidos parece demostrarlo el hecho de que regaló unos libros a esta Organización. Últimamente formó parte de la junta del Ateneo de esta Ciudad, integrada en su mayoría por destacados socialistas. En cuanto a sus enseñanzas, dejaba traslucir, en la clase de Historia Natural, de la que era titular, su falta de creencias y ser partidario de las teorías de Darwin.

**"Era home qualificat
de republicà i
lleugerament esquerrà,
potser,
pel seu darwinisme?"**

No se le conoce propaganda en favor de la institución libre de enseñanza si bien casi es de suponer que por sus creencias y por el concepto de hombre avanzado que de él se tenía en esta ciudad, no sería de extrañar, más bien lógico, que sí pudiera ser partidario de ella. Durante el G.M.N. era conocido entre los

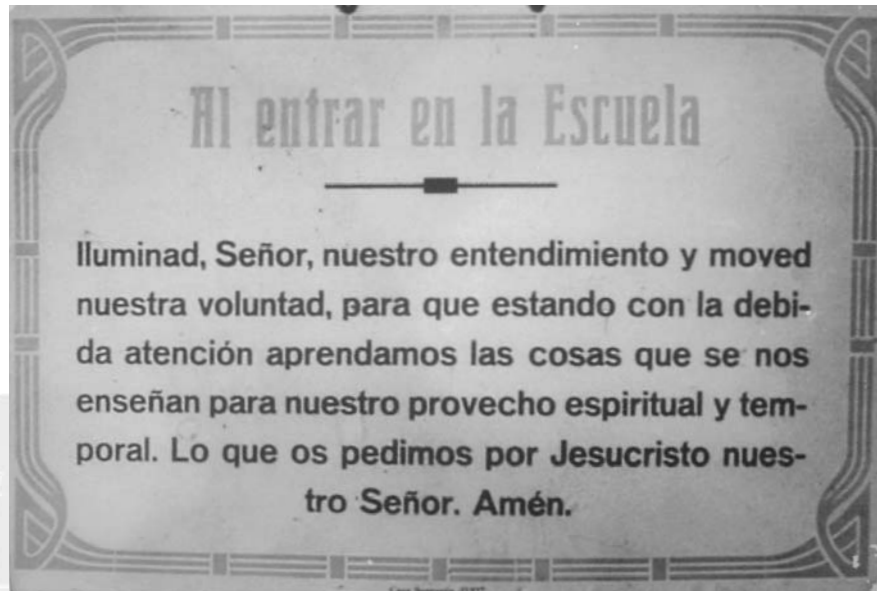

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

nacionalistas como partidario decidido del Caudillo y protector de los nacionalistas perseguidos. Dicha evolución que paulatinamente en él se fue observando fue tanto más notada y apreciada por los nacionalistas por cuanto antes se le tenía por hombre de izquierdas, como ya se ha indicado. Perteneció a la U.G.T. y a la Federación de Trabajadores de la Enseñanza."

L'ambigüitat i la ironia de l'informe relatiu al catedràtic Emiliano Castaños té una fàcil explicació: en cessar el professor Hernàndez Mora, en el seu càrrec de Comissari-Director de l'Institut -el 20 d'octubre de 1938, amb l'Institut encara afecte a la República- va ser nomenat director interí el catedràtic més antic, precisament Emiliano Castaños, que en altres ocasions ja havia exercit accidentalment el càrrec. Castaños feia molts anys que residia a Maó on s'havia casat amb una maonesa de família burgesa i havien tingut dues filles. Era un home condret i molt apreciat, dotat científicament,

pedagògicament i fins i tot artísticament, atès que era un bon dibuixant, i era molt considerat pels seus alumnes. Era home qualificat de republicà i lleugerament esquerrà, potser, pel seu darwinisme? D'haver pertangut al Partit Socialista hauria estat sabut pels demés. Estranyament, acabada la guerra, Castaños no va ser cessat com seria de suposar; i continuà com a director. Però es donava la circumstància que immediatament s'havia afiliat a Falange.

Per resolució de 21 d'octubre de 1939 -just dos dies abans de l'obertura del curs- el ministre d'Educació Nacional ordenava, que Emiliano Castaños "atendiendo a las necesidades de la Enseñanza... pase, provisionalmente, a prestar sus servicios en el Instituto de Enseñanza Media de Toledo" ciutat de la qual n'era oriünd i a la qual ja se n'hi havia anat el primer d'agost de 1939, i el 14 de desembre del mateix any hi van traslladar la matrícula les seves filles Magdalena i María Concepción Castaños Pasarius.

LUCIANO M. FARGA GUERRERO

"Administrativo". Conducta professional buena, en cuanto a la moral buena salvo el hacer vida marital con una individua de malos antecedentes morales, que él titula ama de llaves. En materia religiosa es indiferente. Al parecer no pertenece a ninguna asociación secreta. No se le conoce ninguna actuación política ni antes ni durante el G.M.N. Sus tendencias políticas no pueden precisarse por cuanto siempre ha llevado una vida muy retraída sin conocersele amistades. No orientó sus enseñanzas en sentido disolvente. No simpatiza al parecer con ningún partido nacionalista disgregante, ni se le conocen manifestaciones ni en pro ni en contra de la libre enseñanza."

Luciano Miguel Farga Guerrero, a més de ser el cap de l'oficina administrativa de l'Institut, era doctor en Filosofia i Lletres. Abans de la guerra, va suplir temporalment les absències de determinats docents. El 1937 va ser proposat com a professor interí. Era celebrat com a professor de repàs que impartia classes particulars al seu domicili particular; tenim referències que durant la guerra va tenir com alumnes alguns afiliats a les Joventuts Socialistes Unificades.

No hem vist el resultat de la seva depuració, perquè essent persona de molta edat, que ja li corresponia la jubilació com a cap de negociat, degué jubilar-se però no en sabem les circumstàncies. S'afilià a "FET y de las JONS" poc després del canvi.

FRANCISCO HERNÁNDEZ SANZ

"Auxiliar de Dibujo". Conducta profesional buena, moral intachable. En materia religiosa es indiferente. No se le conocen actuaciones políticas; ha sido hombre de izquierdas toda su vida si bien dentro de un orden. Antes del G.M.N. pertenecía al partido "Izquierda Republicana" y también durante el mismo. No obstante conservó una actitud apartada de toda política sin tener contacto con ningún elemento rojo. A principios del Movimiento salvó objetos religiosos de valor artístico guardándolos en el Archivo del Ayuntamiento en el cual está empleado como archivero, haciendo entrega de ellos en el momento de la Liberación de la Isla. No se sabe pertenezca a

Sairpa S.L.
industria gráfica de calvià

binder MAR
MANIPULADOS

Soluciones en impressió

DISSENY GRÀFIC - IMPRESSIÓ EN OFFSET
PLEGATS EN GENERAL - REVISTES COSIDES EN GRAPA
ENQUADERNACIÓ DE LLIBRES I CATÀLEGS EN RÚSTICA

C/. Illes Balears, 26 ■ 07180 Pol. Ind. Son Bugadelles (Santa Ponça - Calvià)
Tel 971 69 76 76 - 971 69 92 67 ■ Fax 971 69 76 79
E-mail sairpa@terra.es

ninguna associació secreta. No orientó sus enseñanzas en sentido disolvente. Simpatizante con los nacionalistas. No ha sido propagandista de la enseñanza libre, pero dada su manera de ser, no sería extraño simpatizara con ella. Perteneció a la U.G.T. y a la Federación de Trabajadores de la Enseñanza."

Francesc Hernández Sanz havia ingressat a la presó del partit judicial a Maó el 14 de febrer de 1939 (AHM. DG.), però a algú li degué caure la cara de vergonya d'haver-se arribat a empresonar un home de 73 anys que era una de les llumeneres de la investigació històrica local, professor i artista d'altres qualitats en el dibuix a ploma, l'aquarel·la i la pintura a l'oli i que no es podia jubilar per manca de serveis com a professor de dibuix de l'Institut i de l'Escola Elemental del Treball. Hernández Sanz aviat va ser posat en llibertat i no se li va seguir cap mena de procés, fins i tot, pogué continuar en actiu fins a la jubilació que li fou aplicada d'ofici el 27 de març de 1941, quan sobrepassà els 20 anys de serveis, que els havia complert el 20 de juliol de 1940. (Arxiu de l'IES Joan Ramis de Maó, des d'ara AIJR. Correspondència 1941 Entrades.)

ANTONIO MIR LLAMBÍAS

"Catedrático de Agricultura. Conducta profesional buena. Moral intachable salvo el tener relaciones íntimas con una individua al parecer casada y separada del marido, debiendo observar que él es soltero. En cuanto a religión es indiferente. Al parecer no forma parte de ninguna asociación secreta. No se le conocen actuaciones políticas. Antes del año 1934 era republicano derechista; a partir del 6 de Octubre de dicho año ha simpatizado con los

partidos de derechas. Durante la dominación roja fue perseguido y trasladado a un Batallón de Trabajo. Fue declarado desafecto por el Ministerio de Agricultura rojo. Los últimos días de la dominación roja estuvo detenido en el cuartel de Ingenieros de Villacarlos. No orientó sus enseñanzas en sentido disolvente, ni simpatizaba con ningún partido nacionalista ni tampoco se le

***"...sinó que solament
es tractava
de voler-los incautar
les finques,
cosa que en bona llei
no se sol fer
precisament als
amics..."***

conoce como partidario ni propagandista de la institución libre de enseñanza. Perteneció a la U.G.T. y a la Federación de Trabajadores de la Enseñanza."

No va ser declarat només "desafecto", sinó també "enemigo de la República" la qual cosa permetia la incautació de les finques rústiques que posseïa. Del 7 de març del 1930 (durant la Dictadura de Primo de Rivera i els seus successors) fins la proclamació de la República el 14 d'abril de 1931, va ser regidor municipal de l'Ajuntament de Maó.

En el BOMEN de 12 de febrer de 1940 el Ministeri publicava el seu nomenament com a director definitiu de l'Institut de Maó, després d'una interinitat iniciada el primer d'agost, quan Castaños se n'anà de Menorca després d'unes vacances de postguerra que duraven des del 9 de febrer d'aquell any de 1939. Antoni Mir va presentar el 15 d'agost la "Memoria de los hechos ocurridos

en el Instituto Nacional de Enseñanza Media de Mahón durante la dominación roja en la Isla de Menorca" i el BOMEN del dia 11 de març, publicava l'OM del 24 de febrer, on "vistos los expedientes de depuración instruidos por las Comisiones depuradoras... Este Ministerio ha resuelto: Primero confirmar en su cargo a los señores siguientes... Segundo, la confirmación en sus derechos a los señores siguientes... Tercero.- El traslado e inhabilitación para el ejercicio de cargos directivos y de confianza a doña Antonia (sic) Mir Llambías, Catedrático del Instituto de Enseñanza Media de Mahón (Balears)." Malgrat l'error d'impremta en posar "doña Antonia" per "don Antonio", quedava molt clar de com funcionava la depuració. El catedràtic Antoni Mir persona seriosa i amable no es va amagar de dir que les raons de tan greu sanció es devien a allò que la policia i el ministeri no tenien cap dret sobre la seva vida íntima. Com a lloc de trasllat se li va designar l'Institut de Logronyo mitjançant ofici del Director General de 12 de març de 1940, amb 10 dies per a prendre possessió. Va retornar al cap d'un curs; i sabem positivament que el 1948 encara estava inhabilitat per a càrrecs directius i de confiança.

JAIME MIR SEGUÍ

"Catedrático de Matemáticas. Conducta moral, en esta ciudad, buena, así como la profesional. En cuanto religiosa no era creyente, sí anticlerical. No se puede precisar si formó parte de alguna asociación secreta, al parecer no. No se le conoce actuación política destacada; se le ha tenido siempre por hombre de izquierdas algo avanzado, si bien de orden. Durante el Movimiento tenía contactos con la Comisión de Abastos

del pueblo de Ferrerías, ofreciéndose voluntariamente para ayudarles e incluso prestaba gratuitamente servicio de chófer en un correo de dicho pueblo a esta ciudad. Como residía en el pueblo de Ferrerías, decía que por este procedimiento podía desplazarse a Mahón para acudir a sus clases. Si bien censuraba los actos salvajes de los marxistas en el fondo era un simpatizante; como si deplorara sus extravíos por el mal que causaban a las ideas izquierdistas dentro del orden. Unas veces se manifestaba como partidario de la Causa Nacionalista pero de un modo muy moderado. Hoy hay distintas opiniones sobre su afección al Nuevo Régimen. A juicio del personal informante no es hombre que pueda simpatizar con la nueva España, y dado su carácter crítico y huraño es más bien seguro la debe criticar en muchos aspectos. Fue declarado desafecto por el Ministerio de Agricultura rojo, si bien esto era un procedimiento para incautarse de la propiedad que era lo que perseguían los dirigentes rojos de esta Isla, pues se conocen casos de declarar desafecta a persona incapacitada desde hace más de 37 años con el fin antes señalado. En esta ciudad, ha residido largo tiempo, antes del Movimiento, fuera de ella. No orientaba sus enseñanzas en sentido disolvente ni se sabe simpatizara con alguno de los partidos nacionalistas vasco, catalán, etc. No se le conoce, en ésta, propaganda en favor de la institución libre de enseñanza, si bien por las razones antes apuntadas no sería extraño que en el fondo simpatizara con ella. Perteneció a la U.G.T. y a la Federación de Trabajadores de la Enseñanza."

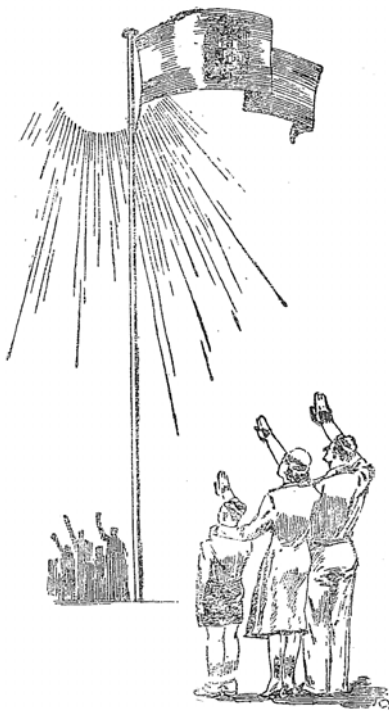
La baixesa de l'informant resta palesa en la seva actitud. Jaume Mir era tot un caràcter i resulta

revulsiu per qui el va conèixer i va conviure a les aules amb ell els dos darrers anys dels estudis de batxillerat. Jaume Mir, de família burgesa terratinent, amb ascendents de categoria intel·lectual destacada va ser un estudiant brillant i al mateix temps de tarannà modest. Després de la llicenciatura en Exactes s'hi va doctorar i als 25 anys d'edat era catedràtic de l'Institut de Logronyo, i per concurs de mèrits va ser destinat a l'Institut espanyol de segona ensenyança de Lisboa. La guerra el va sorprendre de vacances a Menorca a la casa pairal a Maó. Ideològicament podia ser considerat liberal però no d'esquerra avançada. Era una mescla de qualitats i defectes; garrepa i individualista, tenia un gran concepte del compliment del deure i l'entrega desinteressada a l'ofici d'ensenyar, fort de caràcter no comportava ni la insinuació del més minso atreviment; la seva dedicació i el seu saber el feien impossible de criticar, la seva

admirable dedicació a la feina i els seus resultats. Potser era més temut que estimat pels alumnes, però tots reconeixien la seva vàlua com a professor. Va col·laborar amb la secció d'Abastos de Ferreries no per afinitat sinó simplement per por dels bombardejos nocturns, i per raons pragmàtiques relacionables amb el fet que la seva germana Maria, mestra d'escola, que va romandre amb els seus tres fills a Menorca, aïllada del seu marit, catedràtic de la Universitat de Valladolid i essent mestra havia estat destinada a exercir professionalment a Ferreries. Ens ho va contar don Jaume un dia d'aquells en què de tant en tant ens mostrava el seu caire humà i la subtileza penetrant del sentit de l'humor; ja que sempre aprofitava i ens feia aprofitar el temps explicant i fent exercitar les lliçons fins aconseguir haver estat entès de tots. La qüestió era que per por de les bombes se'n va anar a viure al domicili de la seva germana i es va oferir a la junta

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

(Del llibre *Símbolos de España. Libro escolar de lectura*)

d'Abastos local de menar el camió dels queviures: el matí el conduïa en buit fins a Maó, al Pla de la Parròquia (l'església de Santa Maria havia estat habilitada com a magatzem central d'Abastos) i, quan acabava la feina a l'Institut, tornava al Pla de la Parròquia, pujava al camió, ja carregat, recollia els albarans i retornava a Ferreries. Entenia que era ell el gratificat per anar i venir de Ferreries sense despesa econòmica en el trasllat. Els germans Jaume, Marcel·lí i Maria Mir van ser declarats enemics de la República, cosa que per al policia informant no significava que no en fossin amics, sinó que solament es tractava de voler-los incautar les finques, cosa que en bona llei no se sol fer precisament als amics i que per persona del caràcter del catedràtic, la incautació representava un cop duríssim. En va rebre d'altres: el 19 de juliol de 1939 encara no havia pogut resoldre el

fet que no tan sols havia de ser depurat sinó de més a més, es trobava expulsat per abandonament de destí per no haver-se presentat a Lisboa el 18 de juliol de 1936. Des de Logronyo, destinació de referència com a plaça en propietat, no li liquidaven més que el 50% del sou que era la part que li corresponia fins a resoldre la situació. A la fi el BOMEN del 8 d'abril de 1940 publicava la següent ordre ministerial de 14 de març de 1940: "Visto el expediente en trámite de revisión de don Jaime Mir Seguí, Catedrático que fue del Instituto de Logroño y agregado al Instituto Español de Lisboa. Examinado dicho expediente, la propuesta de la Comisión Superior Dictaminadora de Expedientes de Depuración y el informe de la Dirección General de Enseñanzas Superior y Media. Este Ministerio ha resuelto declarar revisado el expediente de depuración de don Jaime Mir Seguí, anulando la sanción que le fue impuesta en virtud de la Orden de la Junta Técnica, de 24 de julio de 1937, de separación definitiva del destino, sustituyéndola por la de traslado e inhabilitación de cargos directivos y de confianza en Instituciones culturales y de enseñanza..." La curiositat burocràtica és que el 9 d'abril de 1940 (IJRR VII R D-2) el Ministre havia resolt l'adscripció provisional del catedràtic Jaume Mir a l'Institut de Maó i en el BOMEN del 20 de maig de 1940, se li assignava lloc en l'escalfó, la qual cosa determinava la quantia del sou. Però també va haver d'anar al desterrament l'any 1941 i en va retornar el 1943.

CARLOS MOYSI SEURET

"Ayudante de Francés. La conducta profesional no era buena, moral intachable. No es católico, más bien un indiferente.

No se puede precisar si pertenece o no a ninguna sociedad secreta. No se le conocen actividades políticas de ningún género. Era de tendencias derechistas pero liberales. Al iniciarse el G.M.N. y caer la Isla en poder de los rojos marchó en un buque de guerra británico pasanto a Italia y de allí a Palma de Mallorca regresando a esta Isla después de Liberada. No orientaba sus enseñanzas en sentido disolvente ni simpatizaba con ningún partido nacionalista. No se le conoce propaganda alguna a favor de la enseñanza libre, ni de sus hombres o doctrinas, pero dado su carácter liberal y completamente adaptado al modo inglés no sería de extrañar en el fondo simpatizara con ella o fuera partidario de su tolerancia."

No el vaig conèixer com a professor. Carles Moysi era cònsol britànic a Menorca i per això va poder sortir-ne l'agost de 1936, però el 1939 la seva indubtable anglofília era presentada com a nota desfavorable, és allò de "tendencias derechistas, pero liberales", com en un altre informe policial aliè a qüestions professionals acadèmiques, parla de "su carácter liberal y completamente adaptado al modo inglés". I era que el liberalisme tornava a ser pecat com al segle XIX ho vindicava el famós clergue Fèlix Sardà Salvany. Al BOMEN de l'11 de març de 1940 i segons l'O.M. de 24 de febrer de 1940 "vistos los expedientes de depuración instruidos por las Comisiones depuradoras... Este Ministerio ha resuelto: Primero: confirmar en su cargo a los señores siguientes:" la persona número 15 era Don Carlos Moysi Seuret, Profesor Ayudante del Instituto de Mahón (Baleares)." El 1941 va ser nomenat professor de llengua alemanya, però hi ha dubtes que ni tan sols començàs el curs. ■